

2023. augusztus 15.

Rejtélyes szarkofág a Sándor-palota díszkertjében

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

Ásatás ötven éve a budai karmelita klostrom templomának helyén, avagy Szent István családfájának utolsó aranyágacskája és Rákhel síralma.

Aquincumi sírláda

A budavári Sándor-palota jeles alkalmakkor kitarja kapuit az érdeklődő látogatók előtt, akik termeinek megtekintése után, a budai várfallal határolt díszkertet is bejárhatják. Sokuk talán ügyet sem vet arra a rejtélyes szarkofágra, amely a palota egyik erkélye alatt, az eredetéről tájékoztató tábla nélkül árválkodik. A kőből faragott antik sírláda szemközti oldalán, két virágdíszes pelta, azaz amazonpajzs által közrefogott keretben ez a felirat olvasható: „Aurel[ius] Mucatra cand[idatus] Leg[ionis] II

Adi[utricis] et Obsenia Opes coniuges pientissimi sibi vivi fecerunt” (‘Aurelius Mucatra a II. Segítő Légió tisztjelöltje és Obsenia Opes, a leghűségesebb házastársak, a maguk számára életükben készítették’).

Buda kialakulása

Miként kerülhetett a Sándor-palota díszkertjébe a rejtélyes szarkofág? A Duna jobb partján emelkedő hegy csupán a tatárjárás után, a XIII. század közepétől kezdett benépesülni, majd lassanként várossá növekedni. IV. Béla vette rá óbudai magyar udvarnépét, hogy városukból a Duna menti hegy északi részére költözzenek át. A telepések előző lakóhelyük nevét is magukkal hozták, hiszen újonnan épülő városukat is Budának nevezték el. Nem sokkal később Pest német ajkú polgárai is a biztonságosabb túlparti hegy középső részét foglalták el, és Pest kiváltságaival együtt annak német, Ofen nevét is átvitték. Innen az új város kettős neve. A nemsokára várfalakkal is övezett hegy déli része ekkor még nagyrészt parlagon hevert. A néhány évtized leforgása alatt kiépülő budai vár eleinte csak alkalmilag vált királyi székhellyé. A király szálláshelye, Zolnay László régész véleménye szerint a XIII. század derekától a XIV. század közepéig a Magna Curia Regis néven emlegetett, nagyméretű épületegyüttes volt a magyarok lakta városrészben.

Evangélista Szent János temploma

A XIII. század elején alapított domonkos és ferences rend tagjai korán megjelentek Magyarországon. IV. Béla az előbbiekhöz vonzódott jobban, ám 1261 után, Margit leányának kolostorba vonulását fájlalva, helyettük a ferenceseket kezdte támogatni. Az

1260-as években épült fel a budai várhegy déli részén a minoriták Szent János evangélistáról nevezett temploma és kolostora. IV. Bélát előbb fia, V. István, majd annak fia, IV. (Kun) László követte a trónon. A kunok által meggyilkolt László utód nélkül halt meg. 1290 nyarán a velenceinek nevezett III. András került az ország trónjára. Az ő Árpád-házi származásának kalandos története van.

Megholt magtalanul

II. András király első feleségének, Meráni Gertrúdnak meggyilkolását követően újránősült, de második feleségét, Jolántát is túlélte. Zarándokként Itáliába ment, majd 1234-ben feleségül vette az ott megismert, huszonkét esztendőes Estei Beatrixot, aki a király 1235. szeptember 21-én bekövetkezett halála után jelentette be, hogy gyermeket vár. Az ez év október 21-én megkoronázott IV. Béla és öccse kétségbe vonták, hogy apjuk nemzette volna a születendő gyermeket. A fogságba vetett özvegynek sikerült megszöknie, majd német földön hozta világra gyermekét, Istvánt. Az utószülött királyfi felnövekedvén az előkelő velencei Morosini családba nősült. Tomasina nevű felesége 1265 táján szülte meg II. András király unokáját, Andrást, akit vitatott származása ellenére Kun László halála után az ország főurai hívtak meg a magyar trónra.

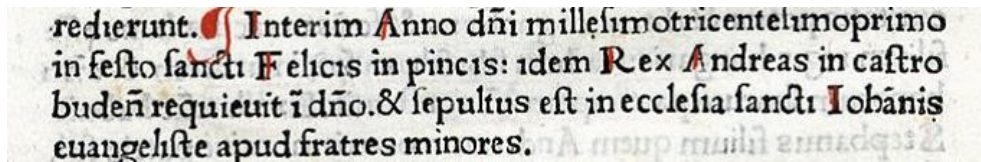
III. András ábrázolása a Képes krónikában

III. Andrást 1290. július 29-én

Székesfehérvárott koronázták királlyá.

Uralkodása nagy részét ő már a budai várban töltötte. 1292-ben ott született leánya, Erzsébet is, akinek anyja, a király első felesége, Fenenna lengyel hercegnő 1295 őszén meghalt. András 1296-ban Habsburg Albert osztrák herceg lányát, Ágnest vette feleségül, ám tőle nem született gyermeke. 1297 végén meghalt a király anyja és egyben fő támasza, Tomasina asszony. A nápolyi Anjou-udvarban az általuk „holmi velencei Andrásnak nevezett” király uralmát nem ismerték el törvényesnek, ezért jelentette be 1300 tavaszán trónigényét az Árpád-ház leányági leszármazottja, Martell Károly tizenkét esztendő, VIII. Bonifác pápa által is támogatott fia, Károly Róbert. III. András az oligarchákkal megegyezést kereső, tíz és fél esztendei küzdelmes uralkodás után, 1301.

január 14-én váratlanul meghalt. „Az Úr 1301-ik esztendejében, Nolai Szent Félix ünnepén András király a budai várban elnyugodott az Úrban, és eltemették Szent János evangélista egyházában, a minorita barátoknál” – írja az 1360 körül készült *Képes krónika*.

Hess András 1573-ban kiadott Budai krónikájának leírása III. András haláláról és temetéséről

A király sírhelyéről szóló mondat 1473-ban jelent meg először nyomtatásban, a Hess András által kiadott *Budai krónikában*.

Ugyanezt közölte 1486-ban Thuróczy János, 1506-ban az olasz Volaterranus, majd Bonfini XVI. században kiadott történeti műve is. Pető Gergely XVII. századi *Rövid magyar krónikájában* ezt írta III. Andrásról: „Megholt magtalanul, és eltemettetett Budában a Szent János kalastromában, birodalmának tizedik esztendejében. Ebben szakadott a magyar szent királyoknak magvok férfi ágból.”

Siralm és nagy ordéjtat

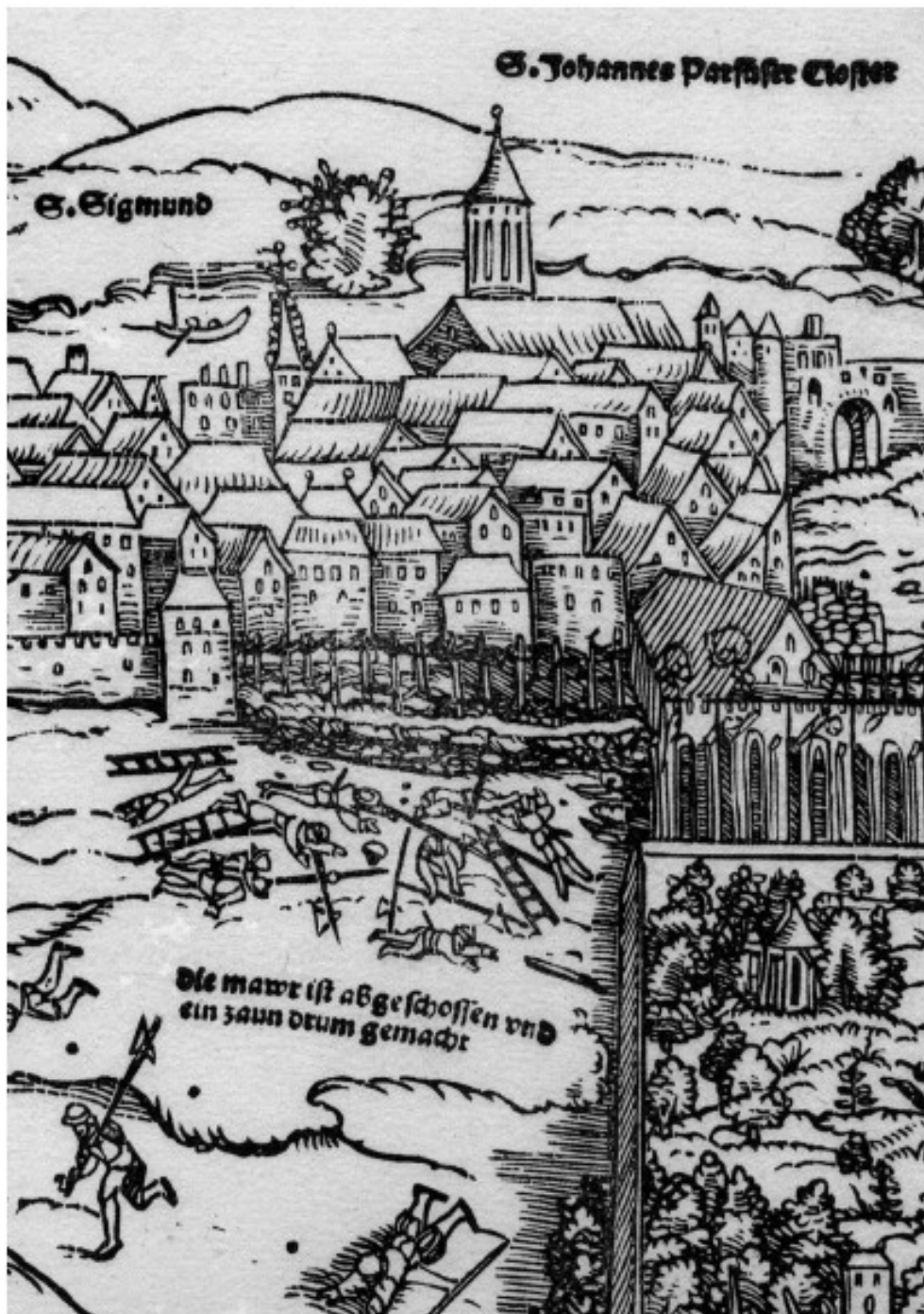
András király utódlásának kérdése nagy gondot okozott, hiszen vele ért véget az Árpád-ház háromszáz esztendeig tartó uralma. Árván maradt leányát, Vencel cseh király fiának jegyesét az özvegy királyné Bécsben neveltette. Erzsébet azonban felnőtt korában a svájci Winterthur melletti Töss domonkos kolostorába vonult be, ahol misztikus képzetek közt élte le életét. Sírköve és egyik rendtársnője által írt legendája máig fennmaradt. 1338. május 6-án vele halt ki az Árpád-ház női ágon is.

III. András uralkodására visszamenőleg is árnyékot vetett az, hogy utódai okiratait sem ismerték el. Csak 1878-ban vált ismertté az Ákos-nembéli István nádornak 1303. február 20-án kelt adománylevele, amelyben a főúr úgy emlékezett meg az életből kiszólitott András királyról, mint Szent Istvánnak, az első magyar királynak nemzetségéből, családjából és véréből származó, utolsó aranyágacsáról. Elmondása szerint a főpapok, bárók, előkelők és nemesek, Magyarország lakosai a király halála után Rákhel módjára sírtak azon, hogy miképpen lelhetnék fel, isteni rendelés szerint, a szent király véréből származó jövődő urukat.

Rákhel siralmát (Jer 31,15 és Mt 2,18.) már IV. Béla is emlegette a tatárok előli menekülését felidéző adományleveleiben. „Szó magasságokban hallatott, siralm és nagy ordéjtat, Rákhel siratván ő fiait, és nem akara megvigasztaltatni, mert nem vagynak” – szól Máté evangéliumának verse az evangéliumok huszita magyar fordításában, a Münchener Kódexben.

Gótikus templom, dzsámi, barokk templom
A budai minorita templomot a XV. században a ferences rend szigorúbb ága, az obszervánsok vették birtokukba. Őket szürke kámzsájukról cseri barátoknak nevezték. Valkai András *A magyar királyok eredetéről* című, 1576-ben kiadott históriás énekében így emlékezett meg III. Andrásról: „Tizenegy esztendőt ez uralkodék, / Ez világból azután ez kimúlék, / Buda várában halála történék, / Ott az cserieknél eltemették.” Az önsanyargató, mezítlábas barátokat németül Barfüssernek nevezték. Erhard Schönnek a budai várat nyugat felől ábrázoló, 1541-ben készült

metszetén a ferences templom felett ez a felirat áll: S. Johannes Parfüser Closter.

Erhard Schön metszete a budai várról (részlet)

Miután 1541-ben Budát elfoglalták, a törökök a basa dzsámijává alakították át a ferencesek templomát. 1686-ban a város visszafoglalása során rommá lett épület helyére, 1725–1736 között a karmeliták építettek barokk templomot, tőle északra pedig kolostort. Miután II. József 1784-ben feloszlatta a rendet, a templom tornyát lebontották, a hajóját pedig Kempelen Farkas tervei szerint 1787-ben színházzá alakították.

A sírláda előkerül, elvész szem elől

1971-ben kezdődött meg a Várszínház belsejében az átépítését megelőző, az alapokig hatoló ásatás. Ekkor bukkantak elő a középkori Evangélista Szent János-templom északi falai. 1972 nyarán is folyt még a feltáró munka. Egyetemi tanulmányaim megkezdése előtt Siklósi Gyula régész barátommal együtt magam is a kutatóárkokban dolgoztam. Szemtanúi voltunk a rejtélyes antik szarkofág megtalálásának, amikor azt az épület déli fala mentén a munkások kiemelték a földből. Latin szakra készülvén, nagy érdeklődéssel másoltam cédulára a kőkoporsó oldaláról az Aurelius Mucatra névvel kezdődő feliratot.

Húsz évvel korábban találták meg az aquincumi területen azt az oltárkövet, amelynek a felirata a rejtélyes szarkofágon megnevezett személyhez kapcsolható: „Silvano Dom[estico] Aur[elius] Mucatra st[ator] tri[buni] pro salu[te] sua et suorum v[otum] s[olvit] l[ibens] m[erito]” (‘A főtisztnek szolgáló Aurelius Mucatra, a maga és az övéi üdvéért, fogadalmát teljesíti készségesen az arra érdemes házi Silvanusnak’). A szarkofág és az oltárkő a Kr. u. III. század első feléből való, azaz egykorúak lehetnek a Kr. u. 228-ban készült aquincumi víziorgonával.

A díszkertben

A várszínházi ásatásról megjelent beszámolókból alig esett szó az ott előkerült szarkofágról, amely aztán eltűnt szem elől, harminchárom évig az Aquincumi Múzeumban lappangott. Onnan 2005-ben vitték fel a Sándor-palota díszkertjébe. Tudományos leírását a *Tituli Aquincenses* (‘Aquincumi feliratok’) második, 2010-es kötete tartalmazza.

A kőkoporsó másodlagos felhasználásáról 2007-ben írt figyelemre méltó, rövid véleményt Tóth Endre régész: „A budai ferences templomban feltárt pelta-mintás római szarkofág nincs átfaragva. III. András koporsója is lehetett: eredeti helye minden bizonnyal a padló alatt volt, tehát nem szabadon, a felszínen állt.”

Jómagam is úgy vélem, hogy csak az uralkodó, azaz III. András lehetett az, akinek hajdani méltó temetése érdekében antik szarkofágot helyeztek el az Evangélista Szent János-templomban. Sok időbe telhetett, mire a hajdani Aquincum katonavárosának temetőjéből elhozták a szépen faragott szarkofágot, amelyet talán a Dunán hajóztattak le a várhegy aljáig. Onnan szekérrel vihették fel a hegyre, hogy abban helyezték el a király holtestét, és a templom padlózata alá ássák be. A szarkofág feliratát meghagyták, hiszen az a földbe helyezve amúgy sem volt látható. A minorita rend jellegéből fakadóan nem is illett volna a templomukban díszes síremléket állítani. A királyi sír fölé kőpadlóba illesztett, feliratos márványkövet helyezhettek. Ilyen lehetett az esztergomi minorita templom Mária-oltára elé temetett IV. Bélának és családjának a sírja is; a *Képes krónikában* olvasható az a latinul, hexameterben írt négysoros vers, amelyet annak a fedőlapjára véstek.

A Várszínházat az ásatás befejezése után átépítették. A végül táncszínházként használt épület néhány éve ismét új alakot öltött. Szétbontották a belsejét teljesen kitöltő, betonból készült nézőteret és színpadot. A 2019-ben átadott karmelita-épület visszanyerte templomhoz illő belső terét. 2023.

április 28-án Ferenc pápa itt mondta el ünnepi beszédét, ahol hajdanában a neki nevet adó Szent Ferenc szerzetesrendjének középkori temploma állt.

Szerény javaslat

A várszínházi ásatás után éppen ötven esztendővel, 2022. május 14-én jártam először a Sándor-palotában. Az ünnepi alkalomból megnyitott Szent György téri épület megtekintése után, annak díszkertjébe is kijutván, meglepődve láttam meg a rejtélyes szarkofágot, amelyre külseje és felirata alapján rögvest ráismertem. Hazatérvén megnéztem az ásatás óta jól eltett cédulámat, hogy megegyezik-e a rámásolt latin szöveg a díszkertben látottal? Megegyezett!

A Sándor-palota, amelyet 1806-ban a középkori Szent János evangélistáról elnevezett ferences kolostor helyére építettek, a második világháború pusztítása után évtizedekig romosan állt. A kisebb megszakításokkal 1867-től 1945-ig a Magyar Királyi Miniszterelnökségnek helyet adó palota teljes helyreállítása 2002 tavaszára fejeződött be. A megújult épület a köztársasági elnök székhelye lett.

A fentiek tükrében azt javaslom, hogy a rejtélyes szarkofágról, amely a palota díszudvarában nagyon közel került lelőhelyéhez, az egykori Várszínházhoz, olyan tájékoztató tábla készüljön, amely nemcsak annak római vonatkozásait ismerteti, hanem azt is közli, hogy az valószínűleg az utolsó Árpád-házi király, a Szent István családfájáról letört utolsó aranyágacska, az 1301. január 14-én meghalt III. András kőkoporsója volt.

A szerző irodalomtörténész, az ELTE
adjunktusa

Nyitókép: Aurelius Mucatra ókori szarkofágja a
Sándor-palota díszkertjében, a szerző felvétele

Megosztás

#Árpád-ház #III. András feltehető sírja #Buda
#Aquincum #római szarkofág
#Evangélista Szent János-templom

Pásztor Péter

Aminek múltja is, jelene is van

A Magyar Tudományos Akadémia helyzetéről
beszélgettünk elnökével, Freund Tamás agykutatóval.

